

УДК 930.253:373.5(477.41)“195/196”

А. С. ГРИЩЕНКО*

**РЕФОРМУВАННЯ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ СЕРЕДИНИ ХХ ст.
У ПРЕСІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ****(за матеріалами газетного фонду Державного архіву
Київської області)**

Окреслено питання висвітлення реформування середньої освіти середини ХХ ст. в Україні на матеріалах преси, що зберігається у газетному фонді Державного архіву Київської області.

Ключові слова: реформа; середня освіта; Закон; матеріальна база; виробниче навчання; політехнічне навчання.

Розбудова Української держави, прагнення України увійти до Європейського Союзу, економічні й культурні процеси вимагають кардинальних змін в освітній галузі України, передусім – її середній ланці. Сучасна освіта ґрунтується на принципах демократизації, гуманізації, відповідності розвитку світових освітніх систем¹, регламентованих Державною національною програмою “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) (1993), Законами України “Про освіту” (1991, зі змінами 1996), “Про вищу освіту” (2002), Національною доктриною розвитку освіти (2002). Головною ідеєю вищезгаданих документів є зв’язок навчання з життям як основа для подальшого розвитку суспільства і підвищення значення освіти в житті людини.

Реалізація цієї ідеї та якісна реорганізація сучасної освіти неможливі без розгляду історії реформування середньої школи, змін, що відбулися у 50–60-ті роки ХХ століття в Україні та увійшли в історію демократичними змінами в цілому і в освіті зокрема.

Проаналізувавши історіографію проблеми [В. Мрига (1962), В. Пітов (1968), О. Дзевєрін (1969), В. Майборода (1992), А. Алексюк (1998), О. Любар (1999), Г. Шука (2006), О. Адаменко (2006), Н. Терентьєва (2007), Л. Березівська (2008)], ми дійшли до думки про те, що висвітлення реформування середньої освіти на сторінках періодичних видань Київської області досліджене неповно. Залишились поза увагою питання огляду преси в умовах освітньої реформи, висвітлення найбільш важливих питань перебудови школи та приклади реорганізації шкіл на шляху перебудови.

* *Грищенко Аліна Сергіївна* – начальник відділу довідкового апарату, обліку документів та інформаційних технологій Державного архіву Київської області.

В умовах розбудови Української держави дослідження процесів реформування освіти як чинника для формування свідомості молодого покоління носить особливо важливий характер. Засоби масової інформації, особливо преса, є важливим чинником, що впливає на формування суспільної думки, а також є відображенням соціальних, політичних та культурних процесів суспільства. Це стосується, зокрема, і показу теми розвитку та реформування загальноосвітньої школи на сторінках періодичних газет.

Для узагальнення інформації щодо перебігу освітньої реформи на сторінках періодичної преси нами було опрацьовано газетний фонд Державного архіву Київської області, а саме – пресу районів Київської області досліджуваного періоду, та виокремлено статті про реформи шкільної освіти.

Під час роботи з газетним фондом було з'ясовано, що більшість газет не приділяли належної уваги соціальним та культурним процесам, а питання освіти на їх сторінках не порушувалися взагалі. Найбільше висвітлювали освітні питання своїх районів газети Білої Церкви, Березані, Бишева, Борисполя, Броварів, Згурівки, Ржищева та Обухова. Усього для узагальнення найбільш поширених питань, пов'язаних із реформою школи, було відібрано 23 статті.

Зазначимо, що середина 50-х рр. ХХ ст. ознаменувалася початком науково-технічної революції, яка потребувала висококваліфікованих і високоосвічених працівників. Задля цього урядом країни було переглянуто чинну систему освіти. Під час ХХ з'їзду КПРС у лютому 1956 року було проголошено про зміни в системі освіти з метою забезпечення загальної і політехнічної освіти і водночас підготовки молоді до практичної діяльності в народному господарстві². У грудні 1958 року було прийнято Закон “Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток народної освіти в СРСР”, одним із головних завдань якого постала підготовка всебічно освічених людей і разом з тим підготовлених до фізичної праці³. Верховна Рада Української РСР відповідно до Закону СРСР у квітні 1959 року ухвалила Закон “Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в УРСР” (далі – Закон), який окреслив основні напрями проведення освітньої реформи в Україні⁴. У першу чергу, Закон вимагав уживати усіх заходів задля політехнізації навчання. Також планувалося в короткий термін перетворити середню десятирічну школу в одинадцятирічну і забезпечити оволодіння учнями шкіл однією із робітничих професій⁵.

Задля аналітичного огляду висвітлення реформи середньої освіти на території Київської області було виокремлено основні напрями газетних статей, на які звертаємо увагу: становище країни у зазначений період, обговорення Закону, конференції учителів, етапи реформування шкільної освіти, становище матеріальної бази, питання виробничого та політехнічного навчання.

Узагальнюючи пресу Київської області упродовж цього періоду, зазначимо, що періодика у першу чергу характеризувала становище країни загалом, перебіг семирічного плану 1959–1965 рр. та його важливості для життя країни, для її багатства та могутності⁶. Ці теми висвітлювала чи не кожна газета як найважливіші для суспільного життя. Поза тим приділялася увага і високому рівню свідомості всіх членів суспільства, що визначено необхідним чинником у процесі реформувань. І саме у вихованні свідомих громадян особливу роль повинна була відігравати школа⁷.

Наступним напрямом обговорення на сторінках газет став Закон СРСР. Перед розкриттям його сутності автори наголошують на тому, що головним недоліком радянської освіти є певний відрив навчання від життя, погана підготовленість учнів до практичної діяльності⁸, що і має на меті змінити Закон. У свою чергу газета “Радянське село” за 1958 рік повідомляла, що 25 грудня у Москві закінчила свою роботу сесія Верховної Ради СРСР, яка схвалила тези ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР і прийняла Закон СРСР. Ця стаття розкриває також основну суть Закону, а саме: замість обов’язкової семирічної школи запроваджується загальна обов’язкова восьмирічна освіта. Після закінчення восьмирічної школи вся молодь повинна була включитися у суспільно-корисну працю. Також зазначено, що основними типами навчальних закладів, які даватимуть повну середню освіту, будуть школи робітничої та сільської молоді, середні загальноосвітні школи з виробничим навчанням, технікуми та інші середні спеціальні навчальні заклади⁹. Вважаємо, що розкриття основних положень Закону дало певний поштовх суспільству для виконання поставлених ним завдань.

Після проголошення тез ЦК КПРС у країні активно розпочали свою діяльність наради та конференції вчителів. Питання перебудови народної школи обговорювалися також на зборах районних партійних колективів. Основна їх кількість припала на 1959 рік. На цих засіданнях було піднято питання стану радянської школи, нових завдань, поставлених урядом країни. Також відбувся обмін думками з питань перебудови навчання в системі народної освіти¹⁰.

5-го січня 1959 року відбулася районна нарада учителів у м. Обухів. Завідувач районного відділу народної освіти тов. Романенко відзначав, що наявна тогочасна школа не відповідає вимогам суспільства. Визначено за мету перетворити шість середніх шкіл району в одинадцятирічні, а всі семирічні – у восьмирічні школи¹¹.

У смт Згурівка на початку січня 1959 року відбувалася конференція вчителів району, упродовж якої було визначено заходи з перетворення в життя завдань партії та заслухано перші кроки у цьому напрямі, а саме:

збільшення кількості пришкольних ділянок землі;

введення виробничого навчання з вивчення автосправи, комбайна, трактора, основ агрономії.

Також було знайдено недоліки, які мали місце у роботі шкіл району та вказано шляхи їх усунення¹².

26 травня 1959 року у м. Бориспіль відбулася сесія районної ради депутатів трудящих. У її роботі взяли участь директори шкіл та голови сільських рад. З доповіддю “Про зміцнення зв’язку школи з життям та дальший розвиток системи народної освіти в районі” виступив завідувач районним відділом народної освіти В.М. Кречотень. Він зазначив, що школами району зроблено перші кроки для виконання поставлених Законом завдань. Наголошено на тому, що школи мали навчальні кабінети та шкільні майстерні, обладнані необхідними станками та інструментами для забезпечення необхідних видів робіт. Зазначено, що у школах перебудовано уроки з практики, більш цілеспрямовано вчителі почали проводити екскурсії, практичні та лабораторні роботи¹³.

У серпні 1959 року у Згурівському районі на учительській нараді інспектор Ф.Д. Лях приділив велику увагу правильному плануванню уроків згідно із новими завданнями Закону. Директор Середовської середньої школи М.Ф. Ярига загострив увагу на питаннях практичної діяльності учнів та доповів, що у його школі під керівництвом учителів учні побудували теплицю та крільчатник¹⁴.

Газета Згурівки висвітлює з’їзд учителів України, що відбувся 14–16 жовтня 1959 року у м. Києві, на якому були присутні депутати ВР СРСР, депутати ВР УРСР, Герої Радянського Союзу і Герої Соціалістичної Праці, новатори промисловості і сільського господарства, делегати з інших республік. Особливу увагу викликала доповідь міністра освіти УРСР І.Н. Білодіда “Завдання шкіл і вчителів республіки в світлі рішень XX з’їзду КПРС і закону про зміцнення зв’язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР”. У своїй доповіді міністр зауважив, що на радянську школу покладалася обов’язок готувати освічених, грамотних людей, які добре знають основи наук і здатні до систематичної фізичної праці, брати активну участь у виробництві матеріальних цінностей, потрібних для суспільства. Також наголошено на ролі вчителів у світлі поставлених завдань та на зміцнення матеріальної бази шкіл, колгоспів та дослідних ділянок². Ця стаття має досить інформативний характер, адже розкриває декілька аспектів як самої наради учителів, так і виконання основних завдань Закону.

Отже, питання перебудови школи було винесено на всенародне обговорення, що, безперечно, було важливим кроком для подолання розбіжностей у завданнях навчання і виховання молодого покоління. Наради учителів Київської області проводились активно та змістовно. Порушувалися важливі питання у роботі шкіл, принципах її реформування. Також остаточно визначено, що суттю перебудови школи є поєднання навчання з продуктивною працею при неодмінному підвищенні рівня навчання і виховання молоді¹⁵.

Стаття газети “Радянське село” за 1958 рік подає інформацію щодо етапів перетворень народної освіти. Першим етапом повинна була стати обов’язкова восьмирічна школа, яка даватиме учням більше загальноосвітніх знань, краще готуватиме їх психологічно і практично до участі у суспільно-корисній діяльності. Закінчивши восьмирічку, вся молодь включається у працю на підприємствах та у колгоспах. На другому етапі навчання молодь діставатиме повну середню освіту шляхом поєднання навчання з продуктивною працею у школі робітничої або сільської молоді, у середній загальноосвітній трудовій політехнічній школі з виробничим навчанням, у технікумах, що повинні працювати на базі восьмирічок¹⁶. Це детальне пояснення вважаємо доцільним для більш чіткого ознайомлення населення з перебігом освітньої реформи.

Окремим напрямом у ході висвітлення реформи освіти стала матеріальна база. У газетних статтях її описували директори шкіл та завідувачі районними відділами народної освіти. Наприклад, завідувач відділу народної освіти Обухівського району Н. Романенко акцентував увагу перебудови школи на зміцненні шкільної навчально-матеріальної бази. Він зазначав, що добре вирішували це питання правління колгоспу, первинна парторганізація і педагогічний колектив школи с. Семенівка – школа мала 3 навчальні кабінети, спортзал та бібліотеку. Правління артілі “Червоний хлібороб”, у свою чергу, зобов’язалося побудувати шкільні майстерні з обробки дерева і металу, добудувати основне приміщення школи на 6 класних кімнат. Зазначено також, що у шкільні майстерні району необхідно було завезти 176 деревообробних верстатів, підвести електроенергію. Кожній середній школі потрібно мати трактор у розібраному вигляді і на ходу та автомобіль¹⁷.

Станом на кінець травня, за повідомленням газети “Колгоспна правда”, в усіх середніх школах Обухівського району створено виробничі бригади, за якими закріплено площі, де учні самостійно почали вирощувати сільськогосподарські культури¹⁸.

Всіх школах Бишівського району було створено географічні майданчики, крільчатники. Колгоспам району школи передали понад 500 кролів, яких учні доглядали на території шкіл¹⁹.

Станом на початок червня 1959 року школи Згурівського району активно розгорнули ремонт своїх приміщень, створення майстерень, кабінетів. Середовська, Старооржицька, Жовтнева і Новооржицька школи розпочали ремонт шкільних приміщень, інвентаря та меблів²⁰.

У школах Бориспільського району, крім ремонту шкіл, учнівські бригади також навчалися столярній та теслярній справі²¹.

Найбільш висвітленим питанням реформування роботи школи виявилось виробниче навчання. Статті описували найбільші досягнення виробничих бригад шкіл районів Київської області у виконанні поставлених завдань. Наприклад, Л. Панченко – директор середньої школи с. Русанів – зауважував, що у 1962 році шкільна учнівська бригада ви-

ростила високий урожай усіх культур: по 51-му центнеру кукурудзи на площі 8 гектарів, 50 центнерів буряків на площі 3 гектара та з кожного гектара – по 270 центнерів капусти²².

Учнями шкіл Бишівщини протягом 1958 року вироблено у колгоспах більше 37 тисяч трудоднів. Вони вирощували кукурудзу на площі 19 гектарів, посадили близько 26 тисяч декоративних і понад 10 тисяч фруктових дерев, лісу на площі 48 гектарів, виростили 2500 кролів, зібрали і здали 37 тонн металолому²³.

О. Лало, вчитель Пивецької семирічної школи, розповів про практичну діяльність школярів: вони посадили більше п'яти тисяч декоративних і фруктових дерев на території села Пивці. Також у школі була створена кролеферма з 30-ти кролів. Набуваючи практичних навичок у шкільній майстерні, учні самі виготовили вулики і завезли власних бджіл. Вони виготовили також флюгер, дощомір, кубічний метр та інші прилади на географічну площадку²⁴.

Позитивні зміни відбулися і у школах Березанського району. Усі школи почали працювати в одну зміну. В усіх старших класах середніх шкіл уведене виробниче навчання. Трактористів почали готувати Березанська та Войківська середні школи, спеціалістів із овочівництва – Семенівська, Жовтнева, Березанська школи, рільників – Малоберезанська, Усівська та Войниківська школи²⁵.

Учитель восьмирічної школи с. Рожни Броварського району зазначав, що у кінці 8-го класу учні познайомилися з будовою електроосвітлювальної мережі, проведенням найпростіших електромонтажних робіт у житловому приміщенні, встановленням електроосвітлювальних приладів, складанням простих схем освітлення. Школярі дізналися, які прилади, матеріали та інструменти необхідні для таких робіт²⁶.

Білоцерківська школа № 9 перейшла на виробниче навчання у 1960 році. З цього періоду учні оволоділи професіями трьох профілів: взуттєвиків (на базі взуттєвої фабрики № 14), продавців промислових товарів (на базі універмагу) та шевців індивідуального пошиття одягу (в ательє мод)²⁷.

Ці приклади свідчать про велику роботу, здійснену керівництвом шкіл районів Київської області для поєднання зв'язку навчання школярів із практичною діяльністю.

Останній напрям, що висвітлювався на сторінках періодичної преси визначеного періоду, – політехнічне навчання у школах. С. Щербань – директор Великодмитрівської середньої школи – у своїй статті зосереджував увагу на політехнічному навчанні школярів. Він зауважив, що педагогічний колектив приділяв серйозну увагу проведенню з учнями лабораторно-практичних робіт. До цього залучались учителі фізики, хімії, математики та інших предметів²⁸.

У школах Бишівського району створені пришкільні майстерні, географічні та спортивні майданчики. При всіх середніх школах створені

майстерні з дерева та металу, при семирічних – комбіновані майстерні, а у початкових школах – робочі кімнати²⁹.

Загалом про вищезазначені напрями реформування середньої школи поінформовано на сторінках періодичних газет. Єдина тема, що не набула достатнього висвітлення, – про недоліки швидких темпів перебудови школи, а також причини невідповідності встановлених вимог та реальних досягнень шкіл. Лише одна стаття, з-поміж усіх переглянутих газетних видань досліджуваного періоду, намагалася окреслити недоліки тогочасної освіти, серед яких:

невідповідність виробничого навчання програмним вимогам,
відсутність необхідної матеріальної бази
та недбале ставлення учителів до поставлених завдань³⁰.

Хоча, звісно, це далеко не всі проблеми, які вирішувала тогочасна школа.

Отже, середня освіта України в період середини ХХ ст. зазнала значних змін у контексті суспільно-політичних і соціальних перетворень. Внаслідок аналізу та узагальнення періодичної преси газетного фонду Державного архіву Київської області виокремлено основні напрями реформування середньої школи, що набули висвітлення у газетних статтях, а саме: роль школи у житті суспільства; суть та завдання Закону “Про зміцнення зв’язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти”; винесення обговорення Закону на широкий загал; етапи перебудови школи; питання матеріальної бази, виробничого та політехнічного навчання у школах. Визначено, що нерозкритим у періодичній пресі Київської області є питання недоліків реформи та невідповідності програм їх практичному застосуванню.

¹ Адаменко О. В. Розвиток педагогічної науки в Україні в другій половині ХХ століття (1950–2000): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / О. В. Адаменко. – Луганськ, 2006. – 44 с.

² Березівська Л. Д. Радянська реформа про зміцнення зв’язку школи з життям (1956–1964) / Л. Березівська // Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 42–47.

³ Закон об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР. – М.: Изд-во “Известия сов. депутатам трудящихся”, 1958. – 30 с.

⁴ Закон про зміцнення зв’язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР. – К.: Рад. шк., 1959. – 26 с.

⁵ Пироженко Л. Проблеми реформування змісту загальної середньої освіти у кінці 50-х – сер. 60-х рр. ХХ ст. // Рідна школа. – 2008. – № 9. – С. 73–76.

⁶ До дальшого розквіту народної освіти (з газети “Радянська Україна” за 19 листопада 1958 року) // Радянське село. – 1958. – № 105. – С. 1.

⁷ Макаренко І. Середню освіту повинні мати всі // Ленінський шлях. – 1961. – № 99. – С. 2.

⁸ До дальшого розквіту народної освіти (з газети “Радянська Україна” за 19 листопада 1958 року) // Радянське село. – 1958. – № 105. – С. 1.

- ⁹ Новий етап в розвитку освіти // Радянське село. – 1958. – № 120. – С. 1.
- ¹⁰ Перебудувати роботу шкіл // Шлях Ілліча. – 1958. – № 60. – С. 2.
- ¹¹ Районна нарада вчителів // Колгоспна правда. – 1959. – № 3. – С. 2.
- ¹² За дальше зміцнення зв'язку школи з життям // Прапор Леніна. – 1959. – № 4. – С. 2.
- ¹³ Зміцнювати зв'язок школи з життям // Колективіст. – 1959. – № 63. – С. 2.
- ¹⁴ На серпневій нараді вчителів // Прапор Леніна. – 1959. – № 103. – С. 2.
- ¹⁵ Велика подія в житті вчителів // Прапор Леніна. – 1959. – № 26. – С. 2.
- ¹⁶ До дальшого розквіту народної освіти (з газети “Радянська Україна” за 19 листопада 1958 року) // Радянське село. – 1958. – № 105. – С. 1.
- ¹⁷ Романенко Н. Насамперед – навчально-матеріальна база // Колгоспна правда. – 1959. – № 15. – С. 2.
- ¹⁸ Дудка Г. Перебудуємо роботу шкіл // Колгоспна правда. – 1959. – № 62. – С. 2.
- ¹⁹ Наслідки навчально-виховної роботи шкіл району за перше півріччя 1957–1958 навчального року // Радянське село. – 1958. – № 3. – С. 2.
- ²⁰ Готувати школи до нового навчального року // Прапор Леніна. – 1959. – № 67. – С. 1.
- ²¹ Борсук І. Учнівські виробничі бригади // Колективіст. – 1959. – № 75. – С. 2.
- ²² Панченко Л. В учнівській виробничій // Будівник комунізму. – 1962. – № 37. – С. 4.
- ²³ Готувати школярів до праці // Радянське село. – 1958. – № 118. – С. 3.
- ²⁴ Лало О. Готувати учнів до практичної діяльності // Червоний прапор. – 1958. – № 132. – С. 2.
- ²⁵ Почався новий навчальний рік // Шлях Ілліча. – 1958. – № 71. – С. 2.
- ²⁶ Рудобаба В. Майбутні електрики // Будівник комунізму. – 1962. – № 2. – С. 4.
- ²⁷ Кулицький Р. Перші підсумки // Ленінський шлях. – 1961. – № 141. – С. 3.
- ²⁸ Щербань С. Здійснюємо політехнічне навчання // Колгоспна правда. – 1959. – № 15. – С. 2.
- ²⁹ Сіренко А. Перші трудові навички // Радянське село. – 1958. – № 24. – С. 2.
- ³⁰ Шкарбан Г. Недоліки у виконанні Закону про школу // Прапор Леніна. – 1961. – № 26. – С. 2.

Очерчен вопрос освещения реформирования среднего образования среды XX ст. в Украине на материалах периодической прессы, которая хранится в газетном фонде Государственного архива Киевской области.

Ключевые слова: реформа; среднее образование; Закон; материальная база; производственное образование; политехническое образование.

The article outlines the problem of highlighting of reform of secondary education of the mid of 20 century in Ukraine in the press materials stored in the Newspaper Fond of the State Archives of Kyiv Region.

Key words: the reform; the secondary education; the law; the material resources; the industrial training; the polytechnic education.